

SZEMLE

Mazza, Caterina: *La prigione degli stranieri. I Centri di Identificazione e di Espulsione*. [Az idegenek börtöne. Az olasz Azonosítási és Kitoloncolási Központok]. Ediesse, Roma, 2013.

Olaszországban bárhol is kerüljön szóba a CIE (*Centri di Identificazione e di Espulsione* [Azonosítási és Kitoloncolási Központok]), általában az első vélemények között hangzik el, hogy „az rosszabb, mint a börtön”. A hírük nem túl pozitív, létük súlyos emberi jogi kérdéseket feszeget, és időről időre komoly tiltakozási hullámokat gerjeszt. A könyv ezen központok létrehozásának okaira, funkciójára és hasznára keresi a válaszokat, miközben felvázolja a CIE létevel kapcsolatos súlyos problémákat, mint a zsúfoltság, a szökési kísérletek vagy a méltatlan körülmények. Caterina Mazza 2013-ban a római Ediesse Kiadónál megjelent könyve sorra megvizsgálja ezeket a központokat. A szerző a Torinói Egyetem jogi karán, a Politikatudomány és Nemzetközi Kapcsolatok Tanszéken oktat és kutat. A mű szerkezete világosan és logikusan épül fel. Giuliano Amato – az Olasz Enciklopédia elnöke – a kötethez írt előszavában ismerteti a CIE létrehozásának okait. Megállapítja, hogy a központok megszületése az illegális és nagyarányú olaszországi bevándorlás kapcsán felmerülő kérdésekre adott egyfajta válaszként értelmezhető; továbbá azt is kiemeli, hogy a megoldás egy valós alternatíva keresése lenne az illegális bevándorlás kezelésére (14. old.). A recenzált könyv, többek között, erre vállalkozik.

Az első fejezet részletesen áttekinti azt a történelmi időszakot, amely során létrejön az egységes schengeni övezet a közös külső határokkal és a belső szabad mozgással. Mazza figyelmeztet azon elv kettősségére is, amely szerint az Unió feltétlenül támogatja a belső szabad áramlást, de védi az idők során egyre inkább ostromlott külső határait. Így harmadik országból csak szigorú feltételek mellett léphetnek be az állampolgárok. A kilencvenes évek második felében e megfontolásból jönnek létre ezen központok a schengeni övezeten belül. A szerző egy igen hasznos térképet is közöl a jelenleg is működő létesítményekről (29. old.). A térkép egyértelműen jelzi, hogy nem kizárólag olasz kezdeményezésről van szó, Európában számtalan ilyen központ található. Míg kezdetben az Unió sok országa számára – főleg gazdasági okok miatt – még kedvező és szükséges volt a nagyarányú bevándorlás (pl. a vendégmunkások fogadása), addig a '90-es évek második felétől már egyértelműen sűrűsödtek a problémák, mivel nemcsak egyre többen jöttek, hanem egyre többen kívántak maradni is a munkaadó országban (22. old.). A szerző arra is utal, hogy kezdetben a bevándorlás-politika teljesen nemzeti hatáskörbe tartozott, nem létezett egységes szabályozása (21. old.). Ezért, illetve az országok eltérő gazdasági érdekei miatt igen nehéz volt egységes politikát kialakítani a későbbiekben. Kitér az olasz központok 1998-as létrehozására, és kiemeli, hogy az állam a törvény megalkotásakor nem vette teljes körűen figyelembe az uniós irányelveket, így az emberi méltóságot és az egyén testi épséghez való jogát (33. old.). Mindeközben nemzetközi példákat is felvillant a hasonló központokról (Spanyolország, Németország, Franciaország, 34–35. oldal). Utal a központok történelmi előzményére is, az „adminisztratív fogvatartásra”, amely a migránsok csoportosítását és „szelekcíóját” már korábban is lehetővé tette, és sokáig a gazdasági migráció szabályozásának fontos eszköze volt.

A szerző a könyv második fejezetében már a konkrét olasz törvényi szabályozást veszi górcső alá. Elemzi a törvényeket (Turco-Napolitano, Bossi-Fini), amelyek tovább szigorították az illegális bevándorlás szabályozását. A könyv ezen része igen hosszan és részletesen taglalja az olasz törvényi keret változásait. Konkrét törvényi szakaszokat elemezve egészen a 2011-es újabb módosításokig követi az olasz törvénykezést, táblázatokkal kiegészítve az ismertetést. Pontosan rávilágít az olasz szabályozás leginkább hiányos részére: míg a kiutasítási végzés kötelező erejű, addig a tényleges kitoloncolás logisztikai menedzselése esetleges (58. old.). Ezért az emberi jogok megsértése mellett az egyik legfőbb kritika a CIE központok létevel kapcsolatban az alacsony hatékonyságuk.

A nem megfelelő intézményi struktúra és ellátás, az integrációs programok hiánya, a méltatlan és embertelen körülmények, a képzetlen személyzet és a bevándorlók bűnözőként való kezelése számtalan olyan már meglévő problémát fokoz, amelyek öngerjesztő folyamatként tovább gyűrűznek, és komoly gondokat okoznak a társadalomban (pl. a különböző bűncselekmények növekvő száma, az erőszak fokozódása, a szervezett bűnözés, a drogcsempészet, a prostitúció, a „szociális láthatatlanság”). Minderre Mazza a harmadik fejezetben tér ki. Ugyan- ebben a részben egy táblázatban (79. old.) foglalja össze az Olaszországban működő különböző központokat és ezek irányítóit, a következő oldalon pedig a működő CIE-k pontos elhelyezkedését és férőhelyeinek a számát mutatja be. Ebből világosan kiderül, hogy az ország központokkal teljesen lefedett, de férőhelyei nem igazodnak az országot érő nagy migrációs nyomáshoz és azok fókuszpontjaihoz (Catanzaróban például csak 80 férőhelyes központ működik). Ez egy elképesztően leterhelt, nem megfelelő működésű rendszer, amely a migrációs nyomás kezelésének egyik eszköze kíván lenni, azonban nem felel meg ezen kihívásnak. A könyv felhívja a figyelmet arra is, hogy a problémák jó pár évvel ezelőtt azáltal is tovább súlyosbodtak, hogy egy miniszteri rendelet különböző fenntartókhoz helyezte a központokat, és ezzel a rendszer heterogénné vált (ld. a fenntartók táblázatát a 79. oldalon). A központok túlszűfolttsága, a nem megfelelő körülmények és a megfelelő integrációs programok hiánya csak fokozza a bent élők közötti feszültségeket és az erőszak növekedését. Az épületek többsége eredetileg nem is erre a célra jött létre, így pont ezért alkalmatlan a bevándorlók őrizetére. Sok esetben a migránsok kis, egymástól kerítéssel leválasztott területeken élnek, ahol még a szabad mozgásuk sem biztosított, ami tovább fokozza az itt élők frusztrációját és a stressznek való kitettségét. A központokból általában hiányzik a higiénia és a biztonság minimuma is. A szolgáltatások mellett a személyzeti feltételek is igen hiányosak: a szerző példaként említi a milánói központot, ahol 132 szorosan összezárt emberre mindösszesen egy mediátor jut, aki képes oldani a felhalmozódó feszültségeket (86. old.). A szerző kritikai meglátásai szerint ezek alacsony hatékonysággal működő, igencsak drága központok, súlyos emberi jogi hiányosságokkal. A szerző a CIE problémájának még kifinomultabb érzékeltetéséhez külföldi központok példáit is felvonultatja. A francia és angol központokról könnyen és gyorsan áttekinthető táblázatot is készít (103–114. old.). A fejezet azonban túl hosszú és részletes (94–121. old.), emiatt egy a témában kevésbé jártas olvasónak nehéz kikövetkeztetnie a párhuzamokat, az ellentéteket és a konklúziókat. Habár logikailag teljesen belesimul a műbe, de hatékonyabb lett volna egy rövidebb, ám az olasz példával jobban összevethető nemzetközi kitekintés.

Az utolsó fejezetnek már a címe is sokat elárul: Hasznosak a CIE-k? Mazza felsorolja azokat az érveket, amelyek miatt nem hatékonyak ezek a központok, és egy összefoglaló táblázatot is közöl a kitoloncoltakról (125. old.). 2002 és 2012 között összesen több mint negyvenezer embert tartottak fogva az olasz CIE központokban, és közülük mindössze 45%-ot utasították ki az országból. Ha a költséghatékonyságot nézzük sem jobb az arány; a számítások szerint egy illegális bevándorló kiutasítása mintegy tízezer eurójába kerül az olasz államnak (129. old.). Ha pedig éves szinten nézzük a teljes költségeket – vagyis a határellenőrzést, az azonosítást és fogvatartást, valamint a kitoloncolást –, évente összesen 460 millió eurójába kerül az államnak (129. old.). Caterina Mazza a könyvében erősen meg is kérdőjelezi ezen intézmények valódi hasznosságát. Habár 2012-ig növekedett a ténylegesen kitoloncolt illegális bevándorlók száma, ez közel sem jelent olyan hatékonyságot, mint ami elvárható lenne. Az elrettentő erejük helyett inkább az együttműködést hátráltató erejüket kell kiemelni. Ezen központok léte nem csökkenti az illegálisan bevándorlók számát, és nem segíti a legális letelepedést, a hivatalos papírok megszerzését. Mazza mindezt pontos adatokra támaszkodva is világossá teszi. A CIE nem segíti az illegális bevándorlók integrálását sem, így ők papírok nélkül továbbra is csupán a feketegazdaságot fogják erősíteni.

Bár az Európában létező központok nem egységeseek, sajátos vonásokkal bírnak, az mégis általánosan elmondható, hogy valamilyen alternatív megoldásra, vagy legalább a gyökeres átalakításukra lenne szükség. Ezen irányvonalak közül a könyv hármát vázol fel: egy radikálisat, amely a CIE teljes eltörlése mellett foglal állást; egy reformistát, amely szükségesnek tartja a létüket bizonyos átalakítások után; és egy realistát, amely azt mondja, hogy bizonyos központokra szükség van az illegális bevándorlás kezelésére, de ezek működési módját alaposan át kell gondolni (135. old.). A szerző az utóbbival ért leginkább egyet. Mazza hangsúlyozza, hogy a változáshoz elengedhetetlen a politikai szint újragondolása is, amelynek fontos része a hosszú távú projektek és reformok kidolgozása, új normák felállítása a probléma teljes körű felméréseivel (pl. a tartózkodási engedélyek új szabályozása), és amely kezelésének egyik (de nem kizárólagos) eszköze lehetne a CIE.

A könyv egy nagyon hasznos függelékkel zárul, amelyben a jelenleg működő CIE-k fontosabb adatait lehet áttekinteni (ld. a 145. oldaltól). Mindenképpen figyelmet érdemel az irodalomjegyzék, ami több mint húsz oldal, és az internetes forrásokat is elkülönítve tárgyalja. Mindez a szerző igen alapos kutatómunkájának és a témában való elmélyültségének kézzelfogható bizonyítéka, amelyet nem csupán a téma kutatói, hanem az érdeklődők is haszonnal forgathatnak.

A szerkesztési és tartalmi elemek mellett a könyv nyelvezete is világos, jól értelmezhető: minden, a témában kevésbé jártas olvasó is élvezettel olvashatja, ugyanakkor a könyv mindezzel mit sem veszít a tudományosságából.

Az elmúlt időszak fokozott migrációs nyomása Olaszországot is újabb nehéz kihívások elé állította. Mindemellett egyértelművé tette egész Európa számára, hogy nem alkalmi problémával áll szemben. A megoldás csakis közös és komplex stratégia mentén, az emberi jogok és humanizmus tiszteletben tartása mellett dolgozható ki. Az elmúlt időszak az olasz migrációs politikában is változásokat hozott. A korábbi szigorú, az illegális bevándorlást súlyosan büntető törvényt enyhítették. Olaszország felállította a humanitárius-határőrizeti rendszerét, a Mare Nostrumot, amelynek a fő céljai között az is szerepelt, hogy a lampedusai katasztrófához hasonló többé ne történhessen meg. 2014 novemberétől pedig az uniós összefogással irányított Triton tevékenykedik a térségben, amely bár sok kritikát kapott, de az illegális bevándorlás kezelésének fontos eleme. A fokozott migrációs nyomás komoly feszültségeket okozott az olasz társadalomban is, amelyet elsősorban a szélsőjobbaldali Északi Liga használt fel, és szervezett nagyszabású tüntetéseket az újabb bevándorló hullám és az állampolgársági törvény módosítása ellen. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy a politika késznek mutatkozik bizonyos változásokra: fontos pont az olasz állampolgársági törvény változása, amelynek következtében immáron könnyebben fognak állampolgárságot kapni az Itália földjén születettek. Mindemellett Olaszország az uniós közös megoldást is sürgeti. Az elmúlt időszak olasz kormányzati lépései új irányba mutatnak a bevándorlási törvények enyhülésével, ám a CIE központok terén a változás még várat magára. Az mindenképpen előrelépésnek tekinthető, hogy a központok működését egy parlamenti bizottság vizsgálja, méghozzá sok olyan pont mentén, amelyet a szerző is kifogásol a könyvében. A központokkal kapcsolatos aktuális problémákról pedig remek átfogó képet ad Caterina Mazza könyve, európai kitekintéssel és lehetséges alternatívákkal.

Dömös Mariann

Dribe, Martin – Scalone, Francesco: Social class and net fertility before, during, and after the demographic transition: A micro-level analysis of Sweden 1880–1970. *Demographic Research*, 30(15), 429–464.

A Demographic Research 2014-ben a demográfiai átmenet szocioökonómiai aspektusával kapcsolatos tematikus számot jelentetett meg. A publikált empirikus tanulmányok azt a közkeletű hipotézist vizsgálták, miszerint a demográfiai átmenet során változott a társadalmi-gazdasági státusz és a termékenység közötti kapcsolat: kezdetben a magasabb státusz magasabb termékenységgel járt együtt, később viszont a magasabb státuszúak körében éppen alacsonyabb termékenység volt megfigyelhető. Ezt a megfigyelést azonban az eddigiekben még nem támasztották alá mikroadatok elemzésével, így a tematikus számban Olaszország, Hollandia, Belgium, Svédország, illetve kisebb földrajzi egységként Utah, Quebec és Sardinia példáján vizsgálták, hogy a hipotézist egyértelműen igazolják-e a tények.

Martin Dribe és Francesco Scalone – ebben a tanulmányukban – a Svédországban 1880–1970 között megfigyelhető termékenységcsökkenést vették górcső alá mikroszintű, népszámlálási adatok elemzésével. Svédországban a történeti adatok szerint a 19. század utolsó negyedéig viszonylag stabil volt a termékenységi ráta, egy nő átlagosan 4–5 gyermeket szült (házas nőkre szűkítve 8 gyermeket). 1880-tól csökkenni kezdett a termékenység egészen 1930-ig, amikor ismét emelkedés volt megfigyelhető. A termékenységi csökkenés egyértelműen nem a csökkenő házasságkötések számának, hanem a házas termékenység csökkenésének tudható be.

A fertilitás csökkenése összefüggésben állt a 19. század végét – 20. század elejét jellemző társadalmi-gazdasági változásokkal: a mezőgazdasági termelés dominanciája helyett most már az ipari társadalom térnyerésével, az urbanizáció előretörésével, az iskolázottsági szint emelkedésével, a nők fokozott munkaerőpiaci jelenlétével, illetve a halálozás csökkenésével.

A termékenységcsökkenést sokan az „újtás-igazodás” elméleti keretben értelmezik: az újtás elve szerint a termékenységet a születéskorlátozással kapcsolatos új tudás és attitűd csökkenti, míg az igazodás elve szerint a termékenység csökkenése a körülményekhez való alkalmazkodás eredménye.

Az újtás-elv szerint a demográfiai csökkenés előtt a termékenységet nem kontrollálták, az „természetes” volt, csak a gyermekek születése közötti intervallumok változtak a gyermekhalálozás mértékének és a szoptatási időszak hosszának függvényében. A demográfiai átmenethez vezető változást az jelentette, hogy

néhányan tudatos döntéssel bizonyos gyerekszám fölött nem vállaltak több gyermeket. Az elmélet szerint a magasabb társadalmi csoportok körében kezdődött a változás, akik nyitottabbak voltak az újításokra, és nagyobb eséllyel jutottak a születéskorlátozásra vonatkozó tudás birtokába.

Az igazodás-elv szerint a termékenységcsökkenés oka a gyermekvállalás motivációjának változásában keresendő. A születendő gyermekek számát a kereslet-kínálat befolyásolja: az átmenet előtti társadalmak esetében a magas csecsemőhalandóság magas születésszámmal járt együtt, a halandósági mutatók javulásával viszont csökkent a vállalt gyermekek száma. A gyakorlatban a család jövedelme és a gyereknevelés költségei befolyásolták a születendő gyermekek számát. Az iparosodás és urbanizáció térnyerése eltérően érintette a különböző társadalmi rétegeket: a magasabb státuszúak körében a magasabb fogyasztási igények emelték a gyereknevelés használdozati költségét, így csökkentették a születendő gyermekek iránti keresletet, míg az alacsonyabb státuszúaknál a gyermekek családi munkaerő-forrásként is fontos szerepet töltek be, ezért ezekben a családokban kevésbé, illetve lassabb ütemben csökkent a termékenység. A felső-, illetve a középosztály tagjai között az oktatási költségek emelkedése miatt egyre inkább teret nyert a „mennyiség helyett minőség” szemlélet is.

Martin Dribe és Francesco Scalone annak teszteléséhez, hogy a termékenységcsökkenés valóban a társadalmi létra tetejéről indult-e és onnan haladt-e az alsóbb rétegek felé, öt svédországi népszámlálás (1880, 1890, 1900, 1960, 1970) mikroadatait használták fel, leszűkítve az adatokat a 15–54 éves házasságú nőkre. Ennek alapján az első három censusból 600–600 ezer, míg az utolsó két censusból 1,3–1,3 millió nő került be az elemzésbe. A társadalmi osztályba soroláskor a férj foglalkozását vették figyelembe.

A népszámlálási adatok nem voltak alkalmasak a standard termékenységi ráta kiszámítására, ezért indirekt módon a gyermek-nő arányt (children-woman ratio, CWR) használták, amely a 0–4 éves gyermekek ezer, 15–49 éves nőre jutó számát jelenti.

Az elemzés eredményei szerint 1880–1900 között 23%-ról 40%-ra nőtt a társadalmi osztályok közötti termékenységkülönbség. Minden esetben a legmagasabb társadalmi rétegben volt a legalacsonyabb a termékenységi mutató, a mezőgazdaságban dolgozók és a szakmunkások körében pedig a legmagasabb. Az eredmények nem támasztották alá azt a feltételezést, hogy a demográfiai átmenet előtt a magasabb státuszcsoportban magasabb lett volna a termékenység.

Poisson-regresszió segítségével nagyjából azonos különbségeket mutattak ki, bár némileg eltérő mintázatok rajzolódtak ki. 1880-ban a szakmunkások és a mezőgazdasági munkások esetében volt a legmagasabb a termékenység, ugyanakkor a felsőközép- és középosztály esetében nem volt egyértelműen nagymértékben alacsonyabb a mutató, míg az elit réteg esetében beszélhetünk a legkisebb értékekről. 1900-ra két csoport különült el: a munkások és farmerek termékenysége magas, míg a közép- és felsőosztályoké alacsony volt. 1960–1970-re a kispolgárság nettó termékenysége volt a legalacsonyabb, míg a munkásoké a legmagasabb.

A végső modellben kontrollálták az életkorra, a házastársak közötti kor-különbségre, a négy év feletti gyerekek számára a családban, illetve – amennyiben elérhető volt az adat – a feleség foglalkozására. Ennek az elemzésnek az eredményei szerint az osztályok közötti különbségek alacsonyabbak voltak, de ugyancsak azt erősítették meg, hogy a demográfiai átmenet alatt a felsőbb osztályokban volt a legalacsonyabb a termékenység. Az 1960-as és az 1970-es években változott a mintázat: U-alakú görbével leírható a társadalmi osztályok szerinti termékenységi mutató, azaz a kispolgárság és a nem fizikai munkát végzők esetében a legkisebb, a farmerek és a felsőbb osztályok körében pedig a legmagasabb a termékenység.

Összefoglalva, az elemzésből kitűnik, hogy az osztályhelyzet kapcsolatban áll a termékenységi mutatóval, de a minta nem egyértelmű. Az adatok szerint nem bizonyított, hogy a demográfiai átmenet előtt az elit csoportok körében lett volna a legmagasabb a termékenység, de az osztályok közötti különbség mindenképpen nőtt a vizsgált időszakban.

Valójában az osztályok különbségei, amelyek például a jövedelemben, az iskolázottságban, az attitűdökben nyilvánulnak meg, különböző kimenetekhez vezettek a gyermekvállalás területén. Az osztálykülönbségek nem magyarázhatók teljes mértékben a földrajzi különbségekkel vagy a nők munkaerő-piaci jelenlétével. A lehetséges mögöttes magyarázatokhoz azonban a népszámlálási adatoknál részletesebb adatokra lenne szükség, ezért a szerző-páros felhívja a figyelmet arra, hogy az eredményeik nem alkalmasak a teljes körű leírásra.

Boros Julianna